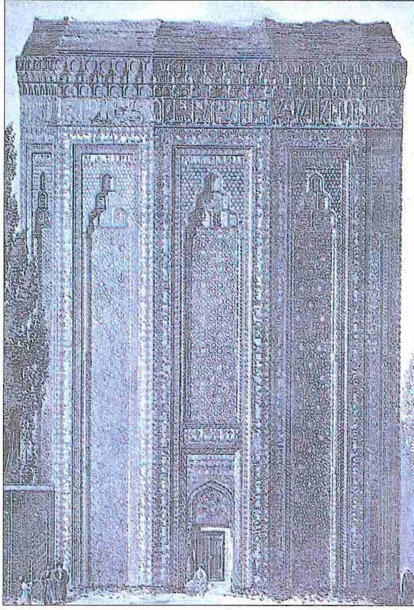

Acemî b. Ebû Bekir'in inşa ettiği Nahcıvan Mü'mine Hatun Kümbeti'nin E. Jacobsthal tarafından çizilmiş gravürü (1899)

1880'lere kadar bu zengin süslemeli türbenin önünde çifte minareli büyük bir kapı, yakınında Atabegler'in sarayı ile bir cami harabesi de bulunuyordu. Böylece Mü'mine Hatun Türbesi bir külliyenin içinde idi. Türbe dışında kalan bütün yapılar geçen yüzyılın sonlarına doğru tamamen ortadan kaldırılmıştır. Son yıllarda türbe restore edilmiş ise de külâhı tamamlanmadan bırakılmış, etrafı da bir park halinde düzenlenmiştir. Türk sanatının en muhteşem eserlerinden biri olan türbe, mimarının üstün kabiliyetine işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Sarre, *Denkmaeler Persischer Baukunst*, Berlin 1910, s. 11-15; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 47-48; M. Useynov v.dğr., *İstoria Arkhitekturi Azerbaycana*, Moskova 1963, s. 87-92; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 67-73; A. B. Salamzâde—K. M. Mamedzâde, *Azerbaycan Memarlığının Nahçevan Mektebi Abideleri*, Bakû 1985, s. 106-119; N. de Khanikoff, "Sur quelques inscriptions musulmanes du Caucase", *Mélanges Asiatiques*, I, Paris 1850, s. 245-249; N. de Khanikoff, "Memoires sur les inscriptions musulmanes du Caucase", *JA*, V/20 (1862), s. 114; E. Jacobsthal, "Mittelalterliche Backsteinbauten zu Nachtschewân", *Deutsche Bauzeitung*, XXXIII, Berlin 1899, s. 526 vd.

SEMAVİ EYİCE

ACEMİ OĞLANI

Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren Acemi Ocağı neferlerine verilen isim.

Acemi oğlanları, Osmanlı Beyliği'nin gelişmesi sırasında Rumeli'de daha çok akıncıların elde ettiği esirlerden ve Osmanlı tebaası hıristiyan ailelerin çocuklarından, önceleri 1362'de çıkarılan pençik kanununa, sonraları ise devşirme kanununa göre devşirilirlerdi. Kapıkulu ocaklarını teşkil eden yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, bostancı ocağı efradı ve kapıkulu süvarileri, acemi oğlanları arasından çıkmıştır. Savaş esirleri önceleri birer akçe yevmiye ile, Çardak-Gelibolu arasında asker taşıyan at gemilerinde çalıştırılmış, ancak çeşitli fetihlerle esir sayısı çoğalınca bunların askerlikte kullanılmaları uygun görülmüştü. Bunun üzerine esirler hem Türk örf ve âdetlerini, hem de İslâmî kaideleri öğrenmeleri için Anadolu'da Türk aileleri yanına verilmeye başlanmıştı. Buna "Türk'e verme" denilirdi (bk. Neşrî, I, 199). İşte bunlar daha sonra Acemi Ocağı'na teslim edilir ve başlarına ak börk giyerek acemi oğlanı olurlardı.

Acemi oğlanları daha çok Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek gibi hıristiyan tebaanın oturduğu yerlerden devşirilirlerdi. XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'dan da acemi alınmaya başlanmıştır. Sultan I. Ahmed zamanında yazılmış olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, "Acemi oğlanı cem' ve îcâdı mukaddemâ Gelibolu'da Gazi Sultan Murad Han... zamân-ı aliyyelerinde vâki olmuştur" kaydı bulunmaktadır. Acemi Ocağı'ndan Yeniçeri Ocağı'na acemi alınmasından, Türkler'in yanında yetişenlerin bu ocağa kaydından ve acemi devşirilmesi işinden yeniçeri ağası sorumluydu. Bu hususta kanun kesin hükümler getirmiş, bunlardan bazıları ocağın devam etmesi için her zaman ön planda tutulmuştur. Meselâ annesi ve babası ölmüş bir çocuk, terbiyesi kıt ve aç gözlü olabilir düşüncesiyle devşirilmezdi. Sığırtmaç ve çoban çocuklarıyla kel, köse, doğuştan sünnetli, ayrıca Türkçe bilenler ve sanatkâr çocuklar ocağa alınmazdı. Kanuna göre ailenin tek oğlu da alınmaz, iki veya daha çok erkek evlâdı olanın çocuklarından en sağlıklısı, yani askerliğe en elverişli olanı alınırdı. Çok uzun veya çok kısa boylu olanlar da devşirilmez, orta boylu, düzgün yapılı ve yakışıklılar tercih olunurdu. Papaz çocukları özellikle kabul edilirdi. Devşirilecek çocukların on-yirmi yaş arasında olanları öncelikle seçilirdi. Acemiler, **sürü** denilen 100-200 kişilik kafileler halinde İstanbul'a nakledilir, burada kelime-i şehâdet getirerek müslüman olurlardı. Her acemi adayı hakkında ayrıntılı bilgileri ihtiva eden iki defter (eşkâl defteri) tutulurdu. Bu defterlere yaş, boy, göz rengiyle birlikte vücutta bulunabilecek benlere varıncaya kadar her türlü bilgi kaydedilirdi. Neferler cerrah tarafından sünnet edildikten sonra seçime tâbi tutulurdu. İçlerinden görünüş bakımından güzel olanlar saray için, gürbüzce olanlar Bostancı Ocağı için ayrılır, diğerleri ise Türk ailelerinin yanına dağıtılırdı. Saray için ayrılanlar Edirne, Galata ve İbrâhim Paşa saraylarında belli bir eğitime tâbi tutulduktan sonra içlerinde en kabiliyetli olanları Topkapı Sarayı'na alınırdı.

Acemi oğlanları, Anadolu veya Rumeli ağalarının sorumluluğunda en az üç, en çok sekiz yıl eğitilirlerdi. Buralarda çiftlik sahiplerinin veya Türk köylülerinin hizmetine verilen neferler, bir yandan toprakla uğraşarak vücutça gelişirlerken öte yandan da Türkçe'yi ve müslüman âdetlerini öğrenirlerdi. Ancak bu süre zarfında herhangi bir maaş almazlar, sadece giyim kuşamları devlet tarafından karşılanırdı. Bir Türk ailesinin yanında yetişen acemi, Acemi Ocağı'na girdiği zaman yeni bir hayata başlamış olurdu.

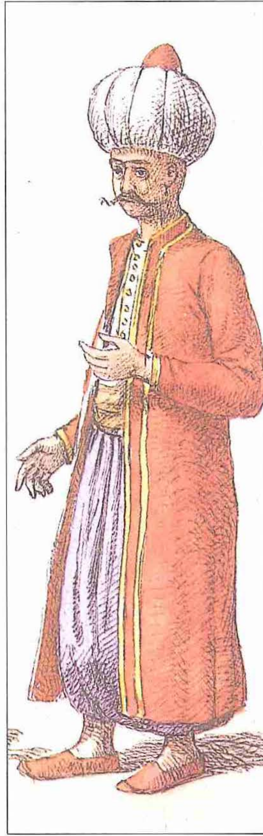
Gelibolu'daki Acemi Ocağı'nda ilk devirlerde 400 acemi oğlanı bulunurken daha sonra bu miktar 500'e çıkmıştır. İstanbul'un fethinden sonra kurulan İstanbul Acemi Ocağı gelişip de Gelibolu'daki ilk ocak ikinci plana düşünce, acemi oğlanları artık Türk ailelerinin yanından daha çok bu yeni ocağa gelmeye başladılar. Fâtih Sultan Mehmed zamanında fethedilen Bosna'nın bütün halkı İslâmiyet'i kabul ettikten sonra padişah Bosnalılar'ın, çocuklarının devşirilmesi hususundaki ricalarını kabul etmişti. **Potur oğulları** adı verilen bu devşirmeler Türk ailelerinin yanına verilmez, doğrudan doğruya Enderun'a ve Bostancı Ocağı'na alınırdı. Yaşlı yeniçerilerin evlenmesine ilk defa Yavuz Sultan Selim zamanında izin verilmiş, fakat bu izin suistimal edilip III. Murad zamanında buna gençler de dahil edilince bunların çocuklarına da sahip çıkılmıştır. Kul oğlu denilen bu çocuklar acemi oğlanı olarak doğrudan ocağa kaydedilmişlerdir. Devlet kul oğullarına da gerekli tahsisatı ayırmıştır.

İstanbul Acemi Ocağı oğlanlarına **torba oğlanı** veya **şâdî** denirdi. Bunlar, İstanbul ağasının (Acemi Ocağı ağası) kontrolü ve sorumluluğu altında saray, cami, çeşme, köprü, medrese ve hastahane gibi tesislerin inşaatında çalıştırılabilirdi. Acemilerin bir kısmı sekbanlar fırınında çalıştırılır, bir kısmı da gemilerin kalafat işlerinde kullanılırdı. Yeniçeri ağasının odun gemilerinde de acemi oğlanları hizmet görürlerdi. Acemilerden Ağa Kapısı'nda bulunanlar nalbantlık, saraçlık, berberlik gibi sanatları öğrenir, bazıları da yeniçeri ağası kol gezerken onun hizmetinde çalışırlardı. Diğer taraftan acemi oğlanları Matbah-ı Âmire'ye mahsus koyunları da bekler veya bir akçe ulûfe ile kasap çıraklığı yaparlardı.

Acemi oğlanlarının **oda** denilen kışlaları İstanbul'da Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında olup bu kışlanın başında Acemi Ocağı ağası bulunurdu. Doğrudan doğruya yeniçeri ağasına bağlı olan Acemi Ocağı ağası, acemilerin görevlerini tayin eder ve tezkirelerini kaleme alırdı. Ordu sefere gidince İstanbul'da güvenliği sağlamak bu ağanın görevi idi. Suç işleyen acemi oğlanları, meydan kethüdâsı veya meydanbaşı denilen zâbit tarafından cezalandırılırdı; ayrıca bunları devamlı kontrol altında bulunduran yayabaşıların da üzerlerinde geniş yetkileri vardı. Acemi oğlanları İstanbul dışında bulundukları zaman ise yeniçeri serdarına bağlı olurlardı.

Acemi oğlanları geçimlerini yevmiyeleriyle temin ederler, yemeklerini odalarında kendileri pişirirlerdi. **Ulûfe** denilen ve üç ayda bir verilen maaşları Acemi Ocağı meydanında dağıtılırdı. Acemilerin yevmiyeleri ocağın ilk kuruluşunda bir akçe iken, XVIII. yüzyılın ilk yarısında yedi buçuk akçeyi bulmuştur. **Âdet-i zerpûl** denilen pabuç akçesi ise Kanûnî devrinde ortaya çıkmıştır. Acemilere ayrıca senede iki kat elbise verilirdi. Sonraları elbiseye karşılık para verilmeye başlanmıştır. Acemi oğlanları, **dolama** adı verilen bir cübbe giyerlerdi. Bellerinde çizgili kumaştan bir kuşak ile küçük bir hançer, başlarında da koni şeklinde sarı bir serpuş, etrafında krepten ince sarık bulunurdu. Pabuçları bağsızdı ve arkası yoktu.

Acemilik süreleri sona eren acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağı'na kabul edilip kaydedilmelerine **kapuya çıkma** (bedergâh) denirdi. Acemiler genellikle yedi veya sekiz yılda bir kapuya çıkarlardı. Ancak savaş yıllarında Yeniçeri Ocağı'na, ihtiyacı karşılamak üzere daha erken çıkmalar yapılabilirdi. Acemi Ocağı'ndan çıkmalar yapılabilmesi için yeniçeri ağası divana arzda bulunur, istek kabul edilirse sırası gelen acemilerin isimleri çorbacılar tarafından yeniçeri ağasına bildirilirdi. Ağa da mühürleyip tasdik ettiği listeyi sadrazamın onayına sunar, daha sonra liste ocak kâtibine gönderilirdi; buna, mühürlenmiş anlamında **memhûr** denirdi. Acemi Ocağı'ndan sadece Yeniçeri Ocağı'na değil, öteki kapıkulu ocaklarına da çıkmalar yapılabilirdi.

Acemi oğlanı (Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9391)

Acemi oğlanlarının hıristiyan tebaadan devşirilmesi işi XVII. yüzyılın ortalarından itibaren giderek azalmıştır; ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar seyrek de olsa devam etmiştir. Öte yandan bu yüzyıldan itibaren Acemi Ocağı'na Türkler de alınmaya başlanmış, ayrıca savaş esirlerinden de ocağa acemi kaydı yapılmıştır. Buna paralel olarak acemilikte geçen süre altı aya kadar indirilmiştir.

Acemi oğlanlarının sayısı, Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak sürekli değişiklik göstermiştir. İlk dönemlerde ocağın mevcudu ancak 1000 kişi civarında iken bu sayı Kanûnî devrinde 4000'e, I. Ahmed devrinde ise 9406'ya ulaşmıştır. 1622'de acemilerin sayısı bostancılarla birlikte 9200 iken bir yıl sonra bu rakam 10.982'ye ulaşmıştır. 1679'da ise ocak mevcudu, yapılan değişiklik sebebiyle 2738'e inmiştir.

XVII. yüzyıl ortalarında bilhassa ocak ağalarının saraya hâkim olmalarıyla başlayan karışıklıklar Acemi Ocağı'na da tesir etmiş, çorbacıların, bakkal ve hamalları da rüşvet alarak Yeniçeri Ocağı'na acemi kaydettikleri görülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine, hak sahibi acemiler bedergâh olmaktan mahrum kaldıkları için haklarını aramak istedilerse de bu suistimaller Yeniçeri Ocağı'nın zararlı bir topluluk haline gelmesiyle daha da artmıştır. Nihayet ocağın kaldırılmasıyla birlikte acemi oğlanları teşkilâtı da tarihe karışmış oldu (1826).

BİBLİYOGRAFYA :

Kavânîn-i Yeniçeriyân, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2068, vr. 3ᵇ, 7ᵃ⁻ᵇ; Neşrî, *Cihannümâ* (nşr. Faik Reşit Unat—Mehmed A. Köymen), Ankara 1949, I, 199; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 7, 13; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân,* İÜ Ed. Fak., Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 51-52/489, vr. 89ᵃ-90ᵃ; *Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi,* İÜ Ktp., TY, nr. 734, vr. 14ᵃ, 20ᵃ; *Ayn-i Ali Risâlesi,* İstanbul 1280, s. 89; Şem'dânîzâde, *Mür'i't-tevârîh,* İstanbul 1338, I, 454; "Osmanlı Kanunnâmeleri", *MTM,* II, 325; Halil İnalcık, "Osmanlı İdâre, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler,* sy. 14, Ankara 1981, s. 3, belge nr. 4; İ. H. Uzunçarşılı, "Acemi Oğlan", *İA,* I, 117-118; a.mlf., "Devşirme", *İA,* III, 563-565; a.mlf., "Murad I", *İA,* VIII, 587-598; H. Bowen, "ʿAdjamī Oghlān", *EI²* (Fr.), I, 212-213.

MÜCTEBA İLGÜREL

ACEMİYYE
(العجمية)

(bk. ALJAMIA).

ACEMİYYE
(العجمية)

Yûsuf b. Abdullah b. Ömer el-Acemî'ye (ö. 768/1366) **nisbet edilen bir tarikat**

(bk. TARİKAT).

ACEM-KÜRDÎ

Türk mûsikisinde bir birleşik makam.

Terkip edeni bilinmeyen bu makamın iki asırdan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir. Acem makamının icrası sırasında, bu makamla ortak perdeleri çoğunlukta olan kürdî makamına geçilir